

УДК 378:373.3.011.3-051(045)
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.277-280

Теличко Наталія Вікторівна

доктор педагогічних наук
професор кафедри англійської філології та методики викладання іноземних мов
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна
natura.carpaty@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-6776-8952>

ОВОЛОДІННЯ МЕТОДАМИ ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯК ОДИН З КРИТЕРІЇВ СФОРМОВАНOSTІ НАУКОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Анотація. Метою статті є визначити сутність емпіричних методів дослідження та обґрунтувати важливість їх проведення для здійснення наукових досліджень у педагогіці шляхом пізнання безпосередньої дійсності, зовнішніх зв'язків та відношень. Основою стали такі теоретичні методи: аналітичний та описовий методи опрацювання теоретичних і критичних джерел та ресурсів; узагальнення отриманих наукових даних; синтез та узагальнення власного багаторічного досвіду підготовки магістрів – майбутніх вчителів іноземної мови. У статті обґрунтовано важливість формування у студентів-магістрів наукового світогляду, методологічної культури; оволодіння методикою проведення наукового дослідження з педагогіки; прищеплення студентам умінь та навичок науково-дослідницької діяльності; розширення наукової ерудиції майбутнього фахівця-педагога вищої школи; розвитку творчих якостей особистості, здатності до інноваційної діяльності, інтелекту. Визначено сутність емпіричних методів дослідження та обґрунтовано важливість їх проведення для здійснення наукових досліджень у педагогіці шляхом пізнання безпосередньої дійсності, зовнішніх зв'язків та відношень. Визначено сутність та обґрунтовано групи методів емпіричного дослідження, до яких належать: спостереження, опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), тестування, рейтинг, вивчення продуктів діяльності досліджуваних (письмових, графічних, творчих і контрольних робіт), вивчення й узагальнення педагогічного досвіду, педагогічний експеримент. Результати дослідження дозволяють переконатись у тому, що важливою складовою професійного підготовки у закладах вищої освіти студентів-магістрів, як майбутніх учителів є науково-дослідна діяльність, яка активізує їхню пізнавальну діяльність, формує творче ставлення до вирішення проблеми науково-педагогічного дослідження, дає змогу студенту-досліднику краще орієнтуватися у невпинно зростаючому потоці наукової інформації, сприяє формуванню наукової компетентності, а відтак і умінь проведення науково-педагогічних досліджень, спрямованих на виявлення суперечностей протікання певного педагогічного процесу та окреслення шляхів подолання даних суперечностей та обґрунтування правильності знайдених розв'язків проблеми.

Ключові слова: науково-педагогічне дослідження, науковий світогляд, методологічна культура, методи емпіричного дослідження, рейтинг.

Вступ. Оновлення змісту освіти є визначальним складником реформування освіти в Україні і передбачає окрім інших пріоритетних завдань, підготовку молодих вчених, формування їх методологічної компетентності у сфері загальної педагогіки, освіти та в дослідницької діяльності у галузі методики навчання англійської мови. Основним завданням вищої школи є забезпечити формування системних знань про основи методології, про методи та засоби науково-педагогічного дослідження; розвиток наукового мислення та методологічної культури майбутнього вченого; засвоєння методологічних принципів, дослідницьких парадигм, пізнавальних моделей, підходів та методів, що використовуються для вирішення дослідницьких завдань; формування уявлень про структуру організації та проведення науково-дослідної діяльності в освіті та педагогічній науці; освоєння науково-дослідних компетенцій, які забезпечують ефективність вирішення актуальних проблем освіти; вивчення методології прогнозування розвитку педагогіки та освіти та визначення на їх основі перспектив їх еволюції в нашій країні та за кордоном.

Актуальність дослідження. Науково-дослідницька робота є складовою професійної підготовки майбутніх магістрів. Її організація розглядається як сукупність цілеспрямованих процесуальних дій суб'єктів (викладачів, студентів тощо) у навчальний та позанавчальний час згідно з технологіями, які забезпечують реалізацію особистісно орієнтованої моделі взаємодії з метою формування у майбутнього магістра необхідних компетенцій.

Пошуки шляхів удосконалення освітнього процесу, обумовлює необхідність здійснення педагогічних досліджень на наукових засадах. Науково-педагогічні дослідження спрямовані на виявлення суперечностей протікання певного педагогічного процесу, окреслення шляхів подолання даних суперечностей та обґрунтування правильності знайдених розв'язків проблеми.

Потрібно зазначити, що саме методи емпіричного дослідження є безпосереднім, цілеспрямованим сприйняттям педагогічного процесу у природних умовах.

Метою статті є визначити сутність емпіричних методів дослідження та обґрунтувати важливість їх проведення для здійснення наукових досліджень у педагогіці шляхом пізнання безпосередньої дійсності, зовнішніх зв'язків та відношень. Основою стали такі теоретичні методи: аналітичний та описовий методи опрацювання теоретичних і критичних джерел та ресурсів; узагальнення отриманих наукових даних; синтез та узагальнення власного багаторічного досвіду підготовки магістрів – майбутніх вчителів іноземної мови.

Замість останніх досліджень і публікацій, невирішеної раніше частини загальної проблеми, та виклад основного матеріалу. Аналітичний огляд інформаційних джерел з цієї проблематики переконує, що низка науковців, таких як В.Алфімов, А.Баскаков, С.Гончаренко, В.Гриньова, І.Зайченко, В.Зверев, І.Зязюн, А.Капто, В. Кремень, І.Поташник, М.Семчишин, С.Сисоева, К.Ушинський та багато

інших приділяють значну увагу формуванню у молодих вчених знань методології, моделювання та діагностування результатів науково-педагогічних досліджень і зосереджують значну увагу на оволодінні методами емпіричних досліджень.

Принагідно зазначимо, що до групи методів емпіричного дослідження належать такі: спостереження, опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), тестування, рейтинг, вивчення продуктів діяльності досліджуваних (письмових, графічних, творчих і контрольних робіт), вивчення й узагальнення педагогічного досвіду, педагогічний експеримент.

Визначаючи важливість педагогічних спостережень зазначимо, що це безпосереднє, цілеспрямоване сприйняття педагогічного процесу у природних умовах. Починаючи спостереження, дослідник повинен знати, що і з якою метою спостерігати, як довго і який очікується результат. Розпочинати спостереження можна лише за наявності необхідних знань, умінь у сфері, що що підлягає вивченню з урахуванням методики проведення спостережень та чітко продуманого плану.

Вважаємо за доцільно визначити декілька порад, які допоможуть досліднику – початківцю правильно вести спостереження, об'єктивно вибирати факти, фіксувати результати, виявляти причинно-наслідкові зв'язки у явищах, робити правильні висновки та узагальнення.

Зокрема під час спостереження отримані факти можна записувати, вести щоденник, оформляти як протоколів, стенографувати, записувати на відеоплівку, магнітофон; фотографувати, робити кінозйомку.

Варто зазначити, що спостереження у зв'язку з об'єктом вивчення можуть бути безпосередніми та опосередкованими, відкритими та закритими, за ознакою часу – безперервні, дискретні (переривчасті), монографічні (дуже тривалі та ґрунтовні). Ефективним є так зване включене спостереження, коли дослідник бере активну участь у житті та діяльності досліджуваних (наприклад, досліджуючи дітей в умовах навчально-виховного процесу, спостерігач стає їх учителем або класним керівником). При включеному спостереженні складаються природні відносини, у явищах немає нальоту штучності.

Останнім часом широко використовується метод прихованого спостереження, тобто спостереження у спеціально призначених класах, яке дозволяє вивчати поведінку досліджуваних у природних умовах. Організація прихованого спостереження вимагає від дослідника дотримання такту.

Важливими чинниками є умови проведення спостережень, цілеспрямованість, систематичність, тривалість, різнобічність, об'єктивність, масовість, дотримання такту і саме можливість вивчати досліджувані явища та процеси в природних умовах складають цінність спостережень.

Етапами спостереження є: визначення завдань та мети; вибір об'єкта, предмета та ситуації; вибір способу спостереження, що найменш впливає на досліджуваній об'єкт і найбільш забезпечує збір інформації; вибір способів реєстрації спостережуваного; обробка та інтерпретація інформації.

Емпіричні методи дослідження також доповнюються опитуванням, що передбачає бесіди, анкетування, інтерв'ю. Розмова передбачає діалог дослідника з випробуваним за заздалегідь складеною програмою і проводиться за спеціально складеними запитальниками, що дозволяє з'ясувати багато аспектів досліджуваних явищ, оцінки та позиції досліджуваних, їх почуття і переживання, мотиви тих чи інших вчинків та ін.

Ефективність розмови залежить від уміння дослідника встановити дружні стосунки під час бесіди. Бесіда дозволяє коректно спрямовувати розмову у потрібне русло, варіювати питання для кращого та однозначного розуміння їх співрозмовником. Відповіді випробуваного доповнюються особистими враженнями від спілкування із ним і фіксуються, або на диктофон, або відразу після розмови з пам'яті [3, с.92].

Щодо розмови, то це складний спосіб, яким вміють скористатися далеко не всі дослідники. У розмові досліджуваний може приховати свої справжні думки і переживання, ввести дослідника в оману.

Ще одним різновидом бесіди є інтерв'ю, але воно більше орієнтоване на з'ясування оцінок та позицій опитуваного. Інтерв'ю, як правило, проводиться з заздалегідь підготовлених питань, з одного боку, та підготовлених відповідей, з іншого боку, що робить їхню щирість і точність досить відносною.

Варто відзначити, що отримання інформації про типовість того чи іншого явища у великій групі досліджуваних, виявлення відносин, запитів, побажань можливе за допомогою анкетування. При анкетуванні необхідно знати та дотримуватися таких вимог:

- ретельний підбір точних і коректних питань, що найбільш повно відображають явище, що вивчається, і дають надійну інформацію;
- використання прямих та непрямих питань, що дозволяють уточнити відповіді, визначити їх правдивість;
- однозначність питань і відсутність підказки в їх формулюванні;
- використання відкритих (коли опитуваний може висловити свою думку), закритих анкет (з обмеженим варіантом відповідей), змішаних;
- перевірка підготовленої анкети на невеликій кількості піддослідних та внесення необхідних корективів.

Вартими уваги дослідника є полярні анкети з баловою оцінкою. Такі анкети використовують для самооцінки та оцінки інших. Наприклад, треба оцінити всіх членів групи за низкою моральних показників: справедливий 5 4 3 2 1 несправедливий, добрий 5 4 3 2 1 недобрий.

Отримані результати анкетних опитувань, бесід та інтерв'ю обробляються спеціальними статистичними чи машинними методами. Методи опитування дозволяють зібрати різноманітну, цікаву для дослідника інформацію. За допомогою анкет можна охопити великі масиви опитуваних, грамотно складені закриті анкети обробляються за допомогою електронних рахункових машин. Однак у будь-якому опитувальнику завжди є елемент нещирості, а нерідко і помилковості відповідей, що даються, не для всіх вікових груп і не в усіх ситуаціях можливе проведення анкетування.

Ще одним вартим уваги є метод рейтингу та самооцінки. Цей метод є методом оцінки тих чи інших сторін діяльності компетентними судами (експертами). До відбору експертів висувають певні вимоги: вони мають бути компетентними, здатними вирішувати творчі завдання, позитивно ставитися до експертизи, бути справедливими, об'єктивними, самокритичними. Для рейтингу можна використовувати полярні анкети. Корисно для об'єктивного одержуваної інформації використовувати методи самооцінки за програмою, складеною дослідником.

У ході аналізу отриманої інформації можна застосовувати і метод рангових оцінок, коли виявлені причини розташовуються в порядку зростання або зменшення ступеня їх прояву або ті чи інші ознаки

(явлення) розташовуються в залежності від їх значущості з позиції того, хто оцінює. Наприклад, розташувати за рівнем значимості для піддослідних запропоновані мотиви вчення.

Метод узагальнення незалежних показників підвищує об'єктивність висновків. Суть методу зводиться до обробки дослідником інформації, що надійшла з різних джерел. Наприклад, вивчаючи особистість школяра, дослідник отримує інформацію про нього від вчителя, вихователя групи продовженого дня, класного керівника, батьків, однолітків, керівника гуртка тощо.

Аналізуючи метод педагогічного консилиуму (розроблений Ю.К.Бабанським) зазначимо, що він передбачає колективне обговорення результатів вивчення вихованців за певною програмою та єдиними ознаками, колективне оцінювання тих чи інших сторін особистості, виявлення причин можливих відхилень у сформованості тих чи інших рис особистості, колективне вироблення засобів подолання виявлених недоліків.

Вивчення та аналіз документації, продуктів діяльності дозволяє зібрати конкретний матеріал про досліджувані процеси та явища. Так, вивчення учнівських зошитів може дати не тільки цікавий матеріал про рівень знань та умінь учнів з предмета, а й про роботу вчителя. Вивчення учнівських робіт (рисуноків, творів, щодеників тощо) допомагає виявити різні інтереси учнів, визначити особливості їх мислення, уявлень, суджень та оцінок, рівень сформованості навчальних умінь [1, с.76].

Особливої уваги заслуговує педагогічне тестування, як цілеспрямоване обстеження, яке проводиться в строго контрольованих умовах, що дозволяє за допомогою спеціально розроблених завдань (завдань, опитувальників) об'єктивно вимірювати характеристики педагогічного процесу, що вивчаються. Більшість педагогічних тестів досить прості, доступні з можливістю обробки результатів за допомогою комп'ютера, найпростіших технічних пристроїв.

У педагогічних цілях найчастіше використовуються тести успішності, тести елементарних умінь, тести діагностики рівня навченості та вихованості. Найчастіше використовують тести, що містять питання та кілька (не менше чотирьох) варіантів відповіді. Широке застосування у педагогічній практиці та педагогічних дослідженнях отримали психологічні тести.

При використанні таких тестів треба дотримуватися такту, не розголошувати отримані результати, не робити їх предметом обговорення, дотримуватися конфіденційності та анонімності при обробці та аналізі отриманих результатів. За необхідності їх використання у своїй дослідницькій роботі доцільніше звертатися по допомогу до кваліфікованих психологів.

Більш детально хочемо зупинитись на такому методі педагогічного дослідження, як вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, що надає цінний матеріал для дослідника. Нерідко вчитель у своєму творчому пошуку знаходить цікаві рішення складних проблем [2, с.165].

Об'єктом вивчення може бути масовий досвід - для виявлення провідних тенденцій; негативний досвід - для виявлення характерних недоліків та помилок; передовий досвід - для виявлення та узагальнення інноваційного пошуку вчителів.

Виділяють два види педагогічного передового досвіду: педагогічна майстерність та новаторство.

Майстерність – це міле, раціональне та комплексне використання педагогом рекомендацій науки. Вивчення того, як це робить вчитель - майстер вносить

чітке розуміння розробки технології впровадження науки в практику.

Педагогічне новаторство - це педагогічний досвід, що містить інноваційні підходи в організації педагогічної діяльності.

Як показує практика, вивчення та узагальнення досвіду здійснюється у наступній послідовності:

- опис досвіду на основі спостереження, бесід, опитувань, вивчення документів;
- класифікація спостережуваних явищ, їх тлумачення, підведення йод відомі визначення та правила;
- встановлення причинно-наслідкових зв'язків та механізму взаємодії різних сторін навчально-виховного процесу, їх оцінка: з'ясування способів та засобів діяльності педагога та вихованців, що призводять до високого результату.

Навіть найкращий педагогічний досвід може бути сліпо скопійований, оскільки він багато в чому визначається особистістю педагога, досвід якого айдлягає вивченню, по-друге, вимагає глибокого наукового аналізу та осмислення.

Наступним кроком вважаємо необхідним визначити важливість проведення педагогічного експерименту, позаяк спостереження в педагогічному процесі, що природно протікає, не завжди буває результативним, крім того, виникає необхідність перевірити ті чи інші припущення, що виникли у дослідника, виявити не випадкові, а закономірні зв'язки, перевірити запропоновану методику, зміст роботи.

Тому, з метою вирішення цих завдань організується педагогічний експеримент, сутність якого у тому, що дослідник створює планомірно організовані ситуації. Експеримент – активне втручання у предмет дослідження із заздалегідь заданими дослідницькими цілями, науково поставлений досвід перетворення педагогічного процесу в умовах, що гарантовано враховуються. Експеримент дозволяє штучно виділяти явище, що підлягає дослідженню, з ряду інших, цілеспрямовано змінювати умови протікання явища або процесу, повторювати окремі явища, що вивчаються, в подібних або змінених умовах.

Етапами експериментального дослідження є: констатувальний, перетворюючий (творчий, формуючий), узагальнюючий.

Під час проведення педагогічного експерименту, зазвичай, організуються як мінімум дві групи піддослідних: контрольна і експериментальна. Порівняння результатів експерименту в експериментальній групі з контрольною при рівності загальних умов здійснюваної педагогічної діяльності і дозволяє робити висновок про ефективність або неефективність експерименту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як бачимо, важливою складовою професійного підготовки у закладах вищої освіти студентів-магістрів, як майбутніх учителів є науково-дослідна діяльність, яка активізує їхню пізнавальну діяльність, формує творче ставлення до вирішення проблеми науково-педагогічного дослідження, дає змогу студенту-досліднику краще орієнтуватися у невпинно зростаючому потоці наукової інформації, сприяє формуванню наукової компетентності, а відтак і умінь проведення науково-педагогічних досліджень, спрямованих на виявлення суперечностей протікання певного педагогічного процесу та окреслення шляхів подолання даних суперечностей та обрuntuвання правильності знайдених розв'язків проблеми. І саме оволодіння методами емпіричного дослідження уможливило безпосереднє, цілеспрямоване сприйняття молодими науковцями педагогічного процесу у природних умовах.

Список використаної літератури

1. Євтушевський, В. А., & Канаєва, М. О. (2008). Управління інноваційним розвитком у вищих навчальних закладах України. Проблеми освіти. № 54. С.3–19.
2. Зязюн І.А., Крамушенко Л.В., Кривонос І.Ф. Педагогічна майстерність: Підручник. Київ: Вища школа, 1997. 240 с.
3. Кайдалова Л.Г., Щокіна Н.Б., Ватрушева Т.Ю. Педагогічна майстерність викладача: Навч. посібник. Харків: Вид-во НФаУ, 2009. 140 с.

References

1. Yevtushevskiy, V.A., & Kanaieva, M.O. (2008). Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom u vyshchych navchalnykh zakladakh Ukrainy [The management of innovative development at higher educational institutions of Ukraine]. *Problemy osvity*, 54 (2), 13–19. [in Ukrainian]
2. Kaidalova, L.H., Shchokina, N.B., & Vatrushcheva, T.Iu. (2009). *Pedahohichna maisternist vykladacha* [Teacher's pedagogical skills]. NFAU. [in Ukrainian]
3. Ziaziun, I.A., Kramushchenko, L.V., & Kryvonos, I.F. (1997). *Pedahohichna maisternist* [Pedagogical skills]. Vyshcha shkola. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 29.03.2022 р.
Стаття прийнята до друку 03.04.2022 р.

Telychko Natalia

Doctor of Pedagogical Sciences

Professor of the Department of English Philology and Methodology of Foreign Languages Teaching
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

MASTERING THE METHODS OF EMPIRICAL RESEARCH AS ONE OF THE CRITERIA FOR THE FORMATION OF SCIENTIFIC COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF FOREIGN LANGUAGES

Abstract. The aim of the article is to determine the essence of empirical research methods and justify their importance for research in pedagogy through knowledge of the immediate reality, external connections and relationships. The following theoretical methods became the basis of research: analytical and descriptive methods of elaboration of theoretical and critical sources and resources; generalization of the received scientific data; synthesis and generalization of own long-term experience of preparation of masters – future teachers of a foreign language. The article substantiates the importance of forming a master's degree in scientific worldview, methodological culture; mastering the methods of conducting scientific research in pedagogy; instilling in students the skills and abilities of research activities; expanding the scientific erudition of the future specialist-teacher of higher education; development of creative qualities of personality, ability to innovative activity, intelligence. The essence of empirical research methods is determined and the importance of their implementation for the implementation of scientific research in pedagogy through knowledge of the immediate reality, external relations and relations is substantiated. The essence and groups of empirical research methods are determined and substantiated, which include: observation, survey (conversation, interview, questionnaire), testing, rating, study of research products (written, graphic, creative and control works), study and generalization of pedagogical experience, pedagogical experiment. The results of the study allow us to see that an important component of professional training in higher education institutions of master students as future teachers is research activities that enhance their cognitive activity, form a creative attitude to solving the problem of scientific and pedagogical research. The researcher is better able to navigate the ever-growing flow of scientific information, promotes the formation of scientific competence, and hence the ability to conduct scientific and pedagogical research aimed at identifying contradictions in a particular pedagogical process and outlining ways to overcome these contradictions and justify the solutions. And mastering the methods of empirical research allows direct, purposeful perception of young scientists of the pedagogical process in natural conditions.

Key words: scientific and pedagogical research, scientific worldview, methodological culture, methods of empirical research, rating.